

Valet, varat och varan – en studie av gymnasievalets logiker och praktiker

Martin Harling

Abstract

This paper maps and examines how Swedish student subjects are constructed in the process of their upper secondary school choice. Elaborating on the "Logics perspective" (Lundgren, 2012), focus group interviews with 56 students in 9th grade are analyzed in terms of social logics which account for rules and common-sense on one hand, and fantasmatic logics explaining how the students are "gripped" by a school-choice-ideology on the other (Glynos & Howarth, 2007). The result shows that student's speech is structured by a choice-logic that may evoke both hope and fear; an existential-logic, constructing the students to become, or to be more of what they already are; and a commodity-logic that constructs the students to invest in and to value themselves and their peers as human capital. The paper concludes that the current upper secondary school choice system reproduces inequality through these (hegemonic) social logics, which neutralizes social conflicts in the name of individual choices.

Keywords

Inequality, logics-perspective, marketization, upper secondary school choice

Martin Harling, Fil. dr., Göteborgs universitet. martin.harling@ped.gu.se

Inledning: Mot framtiden – med marknaden som förebild

”Alltså man har en egen frihet att välja det man vill” Elba, 15 år

Samtidigt som en enig forskar- och politikerkår problematiserar ökade resultatskillnader mellan dem som lyckas och misslyckas i svensk skola förefaller den politiska enigheten stabil om att värna det fria skolvalet. Idag ägnar sig många politiker och opinionsbildare åt att framhålla skolvalets förtjänster, såväl när det gäller att höja resultaten, förbättra skolans likvärdighet, som för att förbättra kvalitén i skolan (jfr DN, 2016). Detsamma gäller för Skolkommissionens slutbetänkande, som betonar betydelsen av skolval i en sådan utsträckning att man föreslår obligatoriska skolval även i grundskolan (SOU, 2017). Det fria skolvalet framstår i ljuset av samtidens skoldebatt, som utbildningspolitikens mest heliga ko.

I den offentliga debatten tycks det alltså råda i stort sett konsensus kring ett fritt och aktivt skolval, men hur ser det ut bland dem som faktiskt skall välja? Hur uppfattar eleverna som går i årskurs nio sitt förestående skolval och hur tänker de om sin framtid kopplat till detta val? I följande artikel har jag närmat mig den generella diskursen om skolval genom att empiriskt undersöka hur frågor om val och framtid artikuleras i anslutning till gymnasievalet, det vill säga ett sammanhang där valfrihet betonats, och organisering med marknaden som förebild praktiserats under lång tid (Lundahl m fl, 2014). Jag utforskar hur frågor kring gymnasievalet artikuleras hos sju grupper av 15-åringar som står inför sitt gymnasieval, såsom ett val där framtiden tycks stå på spel. Men också hur ungdomarna upplever de sociala och existentiella villkor som valet är inbäddat i. Hur ser bilden av framtiden ut och vilka möjligheter erbjuds eleverna som står på randen till vuxenlivet? Deras berättelser speglas också i ljuset av ett mer generellt samtal om valfrihet, utbildning och framtid som pågår i en offentlig diskurs och i forskning.

Studiens bakgrund är ett avreglerat skolsystem i Sverige, där i synnerhet gymnasieutbildningen kommit att präglas av marknadstänkande med konkurrens, valfrihet och privatisering som allmänna kännetecken (Lundahl m fl, 2014). Dahlstedt (2007) menar att samtiden generellt, men i synnerhet skolan, präglas starkt av ”valfrihetens paradigm” där människan ses som en ekonomiskt rationell, nyttomaximerande varelse. En mängd studier har pekat på hur betydelsefulla dessa avregleringar varit för hur skola och utbildning organiseras och genomförs (se exempelvis Lund, 2006; Palme, 2008; Beach & Dovemark, 2011); för en ökande segregering i både skola och samhälle

(se exempelvis Sörlin m fl, 2016); men också för hur utbildningsfenomenet diskuteras inom politiken, forskningen och i offentlig debatt (se exempelvis Carlbaum, 2012; Olsson & Dahlstedt, 2014; Terning, 2016). Samtidigt har få studier undersökt hur elever resonerar och tänker kring sitt gymnasieval och hur själva valprocessen upplevs (se dock Lidström m fl, 2014; Dovemark & Holm, 2015).

Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna artikel är att mot ovanstående bakgrund analysera och problematisera gymnasievalets logiker och dess diskursiva praktiker, såsom dessa artikuleras av årskurs 9-elever på sex skolor i tre städer.

Detta innebär att analysera två sammanlänkande frågor:

1. Hur struktureras talet om gymnasievalet bland eleverna i studien?
2. Hur konstrueras elevsubjekten inom ramen för gymnasievalets praktiker, samt hur delas dessa upp till olika framtidsutsikter?

Kunskapsläget

Denna studie placerar sig i ett fält som inrymmer forskning om skolval och marknadsiering av utbildning relativt frågor om likvärdighet, klass, kön och etnicitet, samt inkludering och exkludering. I detta breda forskningsfält finns en stor mängd studier, varav här presenteras ett mindre urval som har bäring på såväl utgångspunkter som innehåll i denna studie. Urvalet är gjort för att spegla forskningens mittfärd och i slutet av sammanställningen presenteras föreliggande studies potentiella kunskapsbidrag i relation till forskningsläget.

Internationellt har Stephen Ball spelat en viktig roll för forskningen om utbildningens marknadsiering och dess koppling till skolval (van Zanten & Kosunen, 2013). Han har själv och tillsammans med kollegor publicerat flera böcker på dessa teman (se t ex Gewirtz, Ball & Howe, 1995; Ball, 2007), samt inflytelserika artiklar (ex Ball & Vincent, 1998). Här har Bourdieuinspirerade analyser av värden, stratifiering av sociala fält och social reproduktion ofta kombinerats med mer Foucauldianska studier av makt, motstånd och subjektskonstruktion. Givet Balls eklektiska teoribygge har bl a kritik framförts om att Foucaults syn på kunskap/makt som produktivt, inte så lätt låter sig förenas med ett "totalitärt" och marxistiskt maktbegrepp som

Ball vill göra gällande (Wang, 2011). Inte minst i Sverige har dock Balls arbete påverkat forskningen genom att begrepp som "hot/cold knowledge" importerats, vilket beskriver hur skolväljande elever värderar informell kunskap om exempelvis en skolas rykte annorlunda än officiell statistik om t e x medelbetyg (jfr Palme, 2008; Bunar, 2013; Lundahl m fl, 2014). Även Balls klassificeringar av olika typer av väljande elever/föräldrar, såsom privileged/skilled chooser, semi-skilled chooser och disconnected chooser har haft betydelse för svensk forskning kring gymnasieval (se Lund, 2006; Forsberg, 2015). I Sverige har dessa typer av processer, differentiering och kategoriseringar analyserats i relation till klass, kön och etnicitet (se exempelvis Sandell, 2007; Beach & Dovemark, 2011; Johansson & Hammarén, 2010). I relation till syftet med denna artikel är Lunds (2006) och Lundahls m fl (2014) resultat särskilt relevanta, då dessa visar på hur vissa grupper gynnas och andra missgynnas genom en tilltagande marknadisering och avreglering på gymnasieskolans område. Också den senare studiens slutsatser om en ökande "möjlighetsstress" och subtila exkluderingsmekanismer kan kopplas till den här studiens kunskapsintresse, liksom frågor om hur elevers och skolors identiteter samvarierar, vilket bl a undersöks av Lidström m fl (2014) och Holm (2013). Gemensamt för merparten av den svenska forskningen om gymnasieval är dess starka påverkan av Bourdieu, liksom den mer strukturalistiskt inriktade Ball, där de ontiska¹⁰ dimensionerna av gymnasieval hamnar i förgrunden. I kontrast till dessa studier är denna artikels utgångspunkter poststrukturalistiskt orienterade med stöd i logikperspektivets diskursbegrepp (se nedan). Detta innebär att de ontologiska förutsättningarna för fenomenet gymnasieval analyseras och problematiseras på ett nytt sätt, då diskurser ses som både konstituerade och konstituerande av den sociala praktiken (jfr Lundgren, 2012). Studiens kunskapsbidrag kan därför såväl förklara, problematisera och potentiellt utmana förgivet tagna antaganden om hur gymnasievalet kan uppfattas och vilka effekter det kan ha, liksom att studien bryter ny mark i teoretiskt avseende (jfr. Harling & Dahlstedt, 2017).

Gymnasievalets de-politisering – studiens utgångspunkter och begrepp

Studiens övergripande ansats är politisk diskursteori (PDT) som omsatts av Glynos och Howarth (2007) i *Logics of critical explanation*, på svenska kallat "Logikperspektivet" (Lundgren, 2012). En poäng med detta perspektiv är

¹⁰ Med "ontisk" menar jag "tjockare", mer konkret och specifikt knutet till studiens empiriska kontext (jfr Silow Kallenberg, 2016).

att det låter forskaren operationalisera tämligen abstrakta diskursteoretiska resonemang relativt ett konkret empiriskt material för att därmed visa på spänningar i en social praktik som rör sig mellan stabilitet och förändring. Ontologiska utgångspunkter för denna gren av diskursteori (PDT) är bland annat uppfattningen om det socialas grundläggande kontingens. Det innebär att objektiva sanningsanspråk och essenser förnekas och ses som tillfälliga fixeringar av mening i artikulatoriska praktiker, vilket innebär att praktiken alltid kan förändras och göras på andra sätt. En konsekvens är att det sociala i grunden ses som politiskt, och präglad av grundläggande konflikter. Konflikterna är en källa till tillvarons och subjektets ”konstitutiva brist”, det vill säga en olöslig grundläggande brist som tillskrivanden av mening, harmoni och helhet försöker förneka och kompensera för (Glynos & Howarth, 2007).

Logikbegreppet är således studiens viktigaste analysbegrepp och likt Si-low Kallenberg (2016) menar jag att begreppet både har en ontologisk sida, som definierar hur det sociala är bestämt i princip, och en ontisk sida som kan användas för att både beskriva och förklara hur empirin är innehållsligt strukturerad och kan tolkas. Studiens andra centrala begrepp är ”sublimt objekt”. Också detta begrepp har både en ontologisk och en ontisk dimension. Begreppet är lånat från Žižek (1989) och i linje med Clarke (2014) prövar jag om gymnasievalet kan ses som ett sublimt objekt och vilken roll detta då får i mötet med min empiri. Ett (ideologiskt) sublimt objekt är ett ting eller ett fenomen som laddas med en upplyft men samtidigt undflyende mening tack vare sin plats i en övergripande struktur. Det kan hjälpa oss förstå hur gymnasievalet laddas med hopp om att harmoni och lycksalighet är möjligt att uppnå och att det därmed ger oss något att tro på. Det kan också ses som en tes om framtiden som skapar stabilitet i en instabil värld. Dock ligger det sublima objektet alltid utom räckhåll och ges därför en nästan mytisk karaktär som väcker begär. För att låna Lundins (2008) metafor ligger det sublimes logik väldigt nära uttrycket ”gräset är alltid grönnare på andra sidan” (s.62). Detta kan förklara hur det sublima konstant pockar på uppmärksamhet, men då det också är ideologiskt rotat krävs samtidigt försvar och legitimering för att återuppladda det sublima med positiv energi och få det att öka i trovärdighet.

Logikperspektivet

För Glynos och Howarth (2007) är logiker ett begrepp som kan användas för att undersöka hur diskurser verkar i praktiker på en konkret och vardaglig nivå och de syften, regler och antaganden som gör en praktik möjlig, rimlig

och sårbar. Silow Kallenberg (2016), som undersöker hur förståelsen av ungdomar skapas i gränslandet mellan vård och straff inom tvångsvården, tar logiker i bruk för studiet av diskurser på "mikronivå" (s. 44). Hon betonar att perspektivet kan bidra till att "fånga de förhållanden och föreställningar som får praktikerna att fungera" (s.44). Detta är ett synsätt som jag ansluter mig till. Jag ser logikperspektivet som ett sätt att analysera vilken mening eleverna själva tillskriver olika aspekter av praktiken, vilka "regler" och villkor som strukturerar dessa, och vad som framstår som rimligt, respektive orimligt relativt en viss logik. Detta betyder att logikerna både "finns" i den empiriska praktiken, men också att jag som forskare tillskriver dem vissa betydelser i relation till studiens problematik, premisser och forskningsfrågor.

Den logiktypologi som Glynos och Howarth utvecklat består av sociala, politiska och fantasmatiska logiker. Detta är en analytisk uppdelning som syftar till att fånga en praktik, eller en regim av praktikers¹¹ a) sociala dynamik och ordning; b) tillkomst och förändring, samt; c) den ideologiska dimension som får människor att ansluta sig till och acceptera den sociala praktiken. I denna artikel kommer jag i huvudsak använda mig av begreppen sociala och fantasmatiska logiker, då mitt empiriska material inte möjliggör diakrona studier och mina kunskapsanspråk därför är begränsade till en synkron bild av gymnasievalets praktiker i en avgränsad kontext.

De sociala logikerna kännetecknas alltså av diskursiva mönster som strukturerar vad som är förgivettagat, vanligt och socialt accepterat i en viss praktik. Det kan gälla regler, rutiner och självförståelser som aktörerna sällan reflekterar över, t ex uppdelningar av olika subjekt till olika platser (hierarkier), samt vilka subjektiva strategier och incitamentsstrukturer som kännetecknar praktiken i fråga. Bland praktikens uppdelande rutiner kan särskilt nämnas de "självteknologier" (Foucault, 1987/2003) som förser subjekten med resurser att forma och arbeta med sig själva i linje med den sociala logikens normer. I denna studie kan det gälla vad som är "självklart" att göra och tänka som väljande elev, vilka skrivna och oskrivna regler som omgärdar valet eller vad som anses viktigt, respektive oviktigt för eleverna.

De fantasmatiska logikerna befinner sig på en affektiv nivå och därmed närmast den ideologiska dimensionen av en praktik. De ger svar på varför en social logik ses som ofrånkomlig för subjekten och därför upprätthåller den sociala logiken, samt döljer dess ofullständiga och kontingenta karaktär. Begreppet, som här kommer användas synonymt med fantasier skall inte

¹¹ Sedimenterade och samstämmiga praktiker, exempelvis apartheidsystemet i Sydafrika (Glynos & Howarth, 2007 s. 15)

förstås utifrån dess vardagliga användning som ”påhitt” eller verklighetsfrämmande ”drömmar”. Istället laddas fantasier av Glynos och Howarth med innebörder inspirerade av Lacan, Žižek och Laclau som inbegriper hur den axiomatiska ”brist” som nämns ovan, döljs och kompenseras, vilket gör att subjekten kan stå ut med sprickor, konflikter och paradoxer. Vidare är fantasmatiska logiker det som ”greppar” subjekten känslomässigt, som mobiliserar dem att söka helhet och social ordning som antingen kan ha karaktär av utopi eller dystopi (jfr Silow Kallenberg, 2016 s.50).

Metodologi, design och analys

Studiens ansats är en etnografiskt inspirerad diskursanalys med grund i politisk diskursteorin. Liksom Silow Kallenberg (2016) uppfattar jag diskursbegreppet som överordnat logikbegreppet, där det senare används som redskap för att undersöka vissa aspekter av en diskurs på en konkret, empirisk nivå. Logikerna är det som kan förklara praktikernas uppkomst, realisering, dess stabilitet och dess förändring genom att t ex ge praktikerna mening och koherens. Vidare kan logikbegreppet delas upp på två sätt, dels utifrån Glynos och Howarth (2007) ontologiskt orienterade logiktypologi: sociala, politiska och fantasmatiska logiker, dels utifrån materialets innehållsliga, alltså mer ontiska kontext som i mitt fall är gymnasievalets praktiker. Det senare har i analysen delats upp och fogats samman utifrån tre övergripande logiker som jag valt att kalla: valets logiker, varats logiker och varans logiker, där talet fokuseras kring frågor om vad valet innebär, hur existentiella dimensioner hanteras, respektive hur ett marknadstänkande artikuleras. Dessa konstituerar gemensamt gymnasievalet såsom detta iscensätts i den undersökta kontexten (jfr Glynos & Howarth, 2007 s.186). Var och en för sig innehåller dessa innehållsliga logiker aspekter av social, politisk och fantasmatisk logik.

Studiens urval består av tretton fokusgruppsintervjuer med totalt 54 elever från sex skolor i tre mellanstora städer. Studien är en del av ett större forskningsprojekt med förutbestämda kommuner och urvalet är att betrakta som strategiskt utifrån en ambition att skapa kunskap om skolvalet och skolmarknaden i tre mellanstora svenska kommuner/städer (jfr Bunar, 2013). De olika skolorna är valda för att få så stor variation i förutsättningar för gymnasieval som möjligt med avseende på social och etnisk sammansättning samt i förhållande till skolans ”profil”. Såväl eleverna som skolorna har fingerade namn. De senare kallas för: Toppskolan, Förortsskolan, Cityskolan, Landsortsskolan, Konfessionella skolan & Medelskolan (9A, 9B). På skolorna kontaktades rektorer och mentorer för att få hjälp att rekrytera infor-

manter till fokusgrupperna från elever i årskurs nio. Samtliga grupper intervjuades två gånger, en gång före och en gång efter den årliga gymnasieämssan på orten. Fokusgrupperna bestod av mellan sex och tio elever. Grupperna hade en jämn könsfördelning. Alla informanter har skriftligen informerats om projektets innehåll och syfte och givit samtycke till medverkan. I övrigt har vetenskapsrådets forskningsetiska rekommendationer och riktlinjer diskuterats i projektet och efterföljts i dess genomförande. Förutom att informerat samtycke inhämtats skriftligt har exempelvis projektets skolor erbjudits resultatåterkoppling (Vetenskapsrådet, 2016).

Alla intervjuer spelades in med videokamera och separat ljudinspelning. Detta gav möjlighet att hålla isär deltagarnas tal vid den transkription som gjordes av samtliga intervjuer i sin fulla längd. Längden på intervjuerna varierade mellan 45 minuter och en och en halv timma. Efter transkriptionen lästes alla intervjuer igenom och återkommande teman och mönster noterades. Därefter importerades transkripten till programmet NVivo som är konstruerat för kvalitativa analyser. I programmet kodades materialet i innehållsligt konstruerade noder, samtidigt som programmet möjliggjorde att dessa noder kopplades till teoretiska kategorier som hämtats från forskning och studiens teoretiska överbyggnad. I detta skede började innehållsliga logiker synliggöras i materialet. Ur en stor mängd potentiella citat valdes, då en teoretisk mättnad infunnit sig, slutligen ett antal ut som tydligast kunde illustrera såväl de innehållsligt/ontiskt som de mer ontologiskt orienterade (sociala, politiska och fantasmatiska) logikerna. Detta val har inneburit att citat från några fokusgrupper lyfts fram mer än andra.

Resultat: gymnasievalets logiker

Studiens resultat är strukturerat i tre delar som följer av de tre övergripande empiriska logiker som bidrar till att förklara men också problematisera gymnasievalets praktiker, såsom dessa artikuleras i elevernas fokussamtal. Som tidigare nämnts kallar jag de tre logikerna *valets logiker*, *varats logiker* och *varans logiker*. Analysen nedan visar hur dessa logiker strukturerar elevernas tal om gymnasievalet, hur logikerna gör såväl villkoren för, som fantasierna kring gymnasievalet rimliga och meningsfulla för eleverna själva. Fetsstil i citaten anger särskilt betydelsebärande formuleringar för att illustrera analysens poänger, vilka koncentreras till kursiverade ord och meningar mellan citaten.

Valets logiker

Inledningsvis vill jag visa hur valets sociala logik artikuleras hos några av eleverna. Med den sociala logiken avser jag det vanliga, rutinartade och naturliga sättet som eleverna talar om gymnasievalet. Det gäller de diskursiva mönster (jfr Glynos & Howarth, 2007 s.140) som formar valets *spelregler*, hur eleven t ex konstrueras som skolväljare och vad som tas för givet av deltagarna i fokusgruppsamtalen. Jag vill också direkt understryka att min egen medverkan i fokussamtalen, mina frågor och min roll som forskare självklart har betydelse för vad som artikuleras och hur detta görs. Jag ser det som omöjligt att fastställa exakt vad denna påverkan har inneburit, men givet dennas studies utgångspunkter som inte gör anspråk på objektiva sanningar, menar jag att tolkningarna ändå är giltiga på sina egna premisser.

En vanligt förekommande tankefigur i samtalen är att gymnasievalet beskrivs som något självklart och ganska oproblematiskt, samtidigt som det upptar mycket tid och tankeverksamhet.

Camilla: Alltså typ ah, eller typ dom flesta av mina kompisar är **ganska beslutsamma** och vet vad dom ska gå så **det blir inte så stor grej när vi pratar om det. Vi har typ pratat om det här sen vi gick i fyran. Vad vi vill bli. Så det är liksom såhär bara...basic** (Landsortsskolan 151201).

Kanske kan man förstå citatet ovan i ljuset av att skolval i allmänhet och gymnasieval i synnerhet är något som de intervjuade 15-åringarna vuxit upp med och som därmed blivit ett självklart sätt att tänka på skola och framtid. Samtidigt saknas inte laddning kring frågan om gymnasievalets avgörande betydelse, själva valprocessen och vad valet kan leda till. Eleverna på Konfessionella skolan resonerar både om valets meningserbjudande för platser, subjektiviteter och positioner, hur viktigt och hoppingivande valet är och om valet som ångestfullt och hur det skapar oro.

Martin: Är det ett viktigt val, tycker ni? I så fall, varför är det viktigt?

Andreas: **Det skapar din framtid.**

August: **Ja. Det formar din framtid som...** Ja, det kommer att **ge dig jobb och möjligheter** liksom... **Utan såhär gymnasieutbildning så är det väldigt svårt att komma nånstans i livet** om man inte såhär... Ehm...Lyckas med YouTube. [...]

Martin: Känner ni mest glädje eller mest oro?

Ayla: **Ängestfullt**. [...]

Ayla: Eeh... **Är det där rätt val**, kommer jag att **ångra mig**, kommer jag att **trivas**? Ja, allt sånt.

August: Kommer jag att **klara det**? Ayla: Kommer det att **gynna mig**? (Konfessionela skolan 151007).

Förutom att illustrera gymnasievalets sociala logik tolkar jag hoppet och oron inför valet som uttrycks ovan som en del i gymnasievalets fantasmatiska logik (Glynos & Howarth 2007 s.147). Denna logik *greppar*, eller fångar in subjekten känslomässigt och skapar en tillfällig stabilitet i den komplexa sociala praktik som gymnasievalet utgör. Genom att betrakta dessa artikulationer som fantasier kan utsagor av en till synes motstridig karaktär analyseras och förstås bättre, t ex hur både hopp och oro kan artikuleras tillsammans som i citatet ovan. Glynos och Howarth (s. 127f) menar med hänvisning till Lacan, att denna typ av fantasier kan ses som en affektivt mobiliserande kraft, som hjälper subjektet att skapa en imaginär stabilitet och helhet, trots såväl strukturens som subjektets konstitutiva brister och ofullständigheter, vilka därmed täcks över och döljs. *Fantasin* utgörs i citatet av exempelvis "Det skapar din framtid". Du kan underförstått bli vad du vill, vilket är ett kategoriskt och stabiliserande påstående. Exempel på de konstitutiva bristerna kan vara den relativa osäkerhet som gymnasievalets löfte trots allt innehåller och som kan exemplifieras med "Är det där rätt val".

"Att välja det man vill"

I flera delar av mitt material återkommer ett tema jag kallat för "fantasin om det fria valet" (jfr Silow Kallenberg, 2016 s.105) som förklarar och legitimerar det stora engagemang som eleverna uttrycker för gymnasievalet. Fantasin hämtar också näring ur den *kunskapsproducerande apparat* (jfr. Foucault, 1987/2003) som samhället tillhandahåller, dvs all information som produceras om valet, studie- och yrkesvägledarnas arbete, gymnasieämnessor, olika antagningsprocedurer etc. En jämförelse kan här göras med hur den psykologiska vetenskapens framväxt under tiden för förra sekelskiftet producerade nya kategorier av människor (t.ex. "den sinnesslöe" eller "den arbetsskygge"), liksom nya teknologier för att tolka och kategorisera dessa människor (exempelvis Binets intelligenstest) (Rose, 1995). Tack vare denna kun-

skapsproucerande apparat ges såväl samhällets institutioner som eleverna själva redskap att styra (sig) i namn av framtiden, och fantasin kan därmed ses som en väsentlig och affektiv del av en iscensättning där gymnasievalet görs till ett sublimt objekt.

På gymnasieävenorna iscensätts framtiden för eleverna som gränslös och fylld av oändliga möjligheter. I fokussamtalen återspeglas denna framtidsro, där det samlade utbudet av program och skolor kan framstå som ett smörgåsbord av möjligheter. Å andra sidan uttrycks också en stor frustration över den *informationsöversätt* som mässbesökarna drabbas av. Eleverna på Medelskolan beskriver:

Martin: Var det lätt att jämföra då? Ni som var där? Beppe: Nej, inte så. Jag tyckte inte mässan gav mig någonting. Jag blev mer förvirrad än lättad av mässan. [...] Jag var ju ganska säker innan vad jag ville gå. Men efter mässan så vet jag egentligen inte vilken skola jag vill gå på längre (Medelskolan 151022).

Obehagskänslor, valångest, eller aningar om att gymnasievalet kanske inte alls förändrar din framtid (se varats logik, nedan), kompenseras av fantasin om det fria valet, som därmed ger eleverna i intervjuerna en möjlighet att hantera dessa motsägelser och brister. Det gäller artikulationer där eleverna talar om friheten att välja, om allas lika chanser och om hur ens framtid och historia på olika sätt är kopplad till gymnasievalet. Fantasin bygger alltså på antagandet om gymnasievalet som ett sublimt objekt, där valet görs fritt och oberoende, samt att det får bestående konsekvenser för individen, och denna fantasmatiske logik täcker därmed över vetenskapen om att valen på många sätt dels är starkt villkorade till vem som väljer, dels kanske inte får så genomgripande konsekvenser som fantasin implicerar. Denna fantasi artikuleras av Elba på Förortsskolan i citatet nedan då hon motsätter sig att valet skulle vara villkorat utifrån ens bakgrund. Detta är något som både Emad, Ermin och Esmat därefter ifrågasätter, vilket därmed i någon mening artikulerar en politisk logik – ett möjligt klassperspektiv – som bryter mot synen på gymnasievalet som ett sublimt objekt, oberoende av sociala villkor. De tre ifrågasättande eleverna pekar snarare på hur föräldrarnas erfarenheter av och syn på utbildning kan få stor betydelse för valet och hur framtiden kan komma att bli efter utbildningen. På frågan om bakgrundens betydelse säger eleverna:

Elba: **Alltså man har en egen frihet att välja det man vill.**

Emad: Det kanske är om alltså ens förälder jobbar med bilar och så då när man läser om det när man växer upp, **det påverkar** och så.

Ermin: Det kanske att den personen inte har haft det bra på skolan då kanske man tar nåt enklare.

Esmat: Alltså nån **förebild**, typ **pappa jobbar med bilar, jag vill också göra det** (Förtortsskolan 151005).

I följande citat kopplas också valet till föräldrarnas perspektiv på utbildning och val, vilket kan ses som relaterat till social klass, genom att gymnasievalets betydelse värderas olika i hem med skilda sociala bakgrunder (jfr Johansson & Hammarén, 2010). Felix från Toppskolan menar att de föräldrar som inte varit aktiva i sina egna (utbildnings-) val kanske inte heller är det i sina barns (här talar Felix om föräldrar från fattigare områden, se citat under rubriken Varats logiker). Valfriheten kopplas därmed i hög grad till aktivitet, medan passivitet kan leda till vad man skulle kunna kalla för ofrihet. Samtidigt sorterar detta tal individerna till olika platser och positioner. Han beskriver hur de egna föräldrarnas historia gjort att de värdesätter utbildning högt och att de är aktiva i hans gymnasieval, men att vissa föräldrar kanske inte förstår eller vet hur viktig den här ”chansen” är.

Felix: Jamen vissa., **vissa föräldrar kanske inte vet hur den här chansen är.** Dom kanske tänker såhär: jamen jag gick inte på gymnasiet och **jag klarade mig bra.** Typ så. **Och då kanske dom tänker att då kanske dom inte känner sig lika aktiva i sina barns val på grund av att dom själva inte var aktiva i sina** (Toppskolan, 151006).

Genom att artikulera vissa föräldrar med kunskap om valets betydelse, graden av aktivitet och konsekvenser för elevens framtid *destabiliserar* Felix liksom eleverna i citatet ovan gymnasievalet som sublimt objekt - rationellt, fritt och oberoende. Istället presenteras förställningar om en grundläggande skillnad mellan olika sorters föräldrars syn på gymnasievalet, vilket skall undersökas mer i detalj under rubriken varats logiker som följer.

Varats logiker

Bland eleverna konstaterades alltså ofta att vem man blir i framtiden formas genom det val som görs till gymnasiet. Valet beskrivs som ett meningserbju-

dande där individen formar sin egen framtid inom ramen för de villkor som hen uppfattar. Som vi sett ovan byggs sådana resonemang upp genom valets sociala logik, där framtiden skapas genom ett aktivt gymnasieval, där hinder och oro måste överkommas eftersom aktiv valfrihet enbart blir meningsfullt i relation till en passiv ofrihet. Men lika starkt som förändringens kraft kopplas till gymnasievalet menar jag att stabilitet och oföränderlighet kan förklara hur talet om gymnasievalet är ordnat. Om tesen om framtiden är den strukturerande principen i valets logiker, bildar nuet och *den man är* utgångspunkt och ett slags antites för det jag kallat för varats logiker. Här dominerar talet om likhet och skillnad samtalen; hur elever på vissa skolor och program är, samt på vilka sätt dessa föreställningar speglas i vem man själv är och vilken social identitet man har på den skola man går.

”Att passa in”

Elevernas tal om gymnasievalet är laddat med en mängd föreställningar om hur skilda skolor och program passar olika *sorters* individer. Den traditionella bilden av att en persons intressen och preferenser styr vad hen väljer för utbildning är tydligt representerad i flera av mina fokussamtal, men nyanse-
ras också ofta. Det kan handla om att betygen eller den upplevda förmågan inte kommer räcka till för det program och den skola man vill söka till, men också att man är osäker på att ”passa in” i den position man tänker sig få bland de övriga studenterna och med skolans profil. I första hand tycks individens ”intressen” vara kopplat till valet av program, där distinktionen mellan högskoleförberedande eller yrkesförberedande är ett för många viktigt val, något som bl a artikuleras av eleverna på Medelskolan angående min fråga om vad man bör tänka på inför valet:

Bea: [Att välja] **vad som är bäst för en själv.**

Bashir: Det är väl det där du tror att du kommer att trivas bäst. Alltså, **välj efter dina intressen.**

Benjamin: **Var du kommer att passa in också.** Det är ju, alltså, om man passar som... Eller att gå just den linjen, eller så.

Bianca: Menar du passa i linjen, eller...?

Benjamin: Men alltså, passa in liksom i själva... skolarbetet, typ. Om man **pallar gå nåt högskoleförberedande** (Medelskolan 9A (151008).

Här diskuteras alltså gymnasievalsstrategier eleverna emellan. Bea och Bashir trycker på betydelsen av att göra ett självständigt val utifrån vad man trivs med och vad som är bäst för en själv. Benjamin lägger därefter till ytterligare en dimension som handlar om att man måste passa in. Här artikulerar gruppen gemensamt ett framgångsrikt val med ”vad som är bäst för en själv”, ”dina intressen” och att ”passa in”. Sammantaget stärker detta de aspekter av gymnasievalets sociala logik som handlar om att valet bör baseras på rationella överväganden om vad som ”passar” en viss position (på en skola och ett program), givet ens förutsättningar, preferenser och identitet. Man väljer utifrån denna logik att vara, bekräfta, eller möjligen *att bli mer av och bekräfta den man redan är*. Således mejslas det här fram en subjektsposition för den väljande eleven i linje med gymnasievalets sociala logik som kopplar samman valet av en position med elevens dispositioner och preferenser.

I citatet ovan ligger betoningen på hur man bör tänka inför valet av program. I följande exempel kompliceras valstrategierna betydligt när eleverna resonerar kring valet av skola kopplat till vem man är och hur samhällets normer påverkar vem som passar var.

Frida: Men det jag känner även är ju att det är ju alltså egentligen så **bildas ju dom här idealen om skolorna av såhär, samhällets ideal**. Att såhär: men om nån kanske har, gillar att ha väldigt **mycket märkeskläder** och så, ah men då är det, då är det samhällets ideal att du ska söka in på **Entreprenörskolan**. Gillar du att **mecka med bilar** och...alltså så, ja då ska du söka in på Transport på **Lundholmen** alltså, det ju lite så. Och det är ju det som jag tycker är lite, **kan vara även synd, att vi har såna här samhällsideal**. För att det kan påverka ens gymnasieval väldigt mycket.

Felix: [Ohörbart] ... med alla killar som har **EPA-traktorer** och så skulle man sätta sig på Entreprenörskolan då blir man lite **utskrattad** kan man säga. Alltså **där ute, där ska man gå typ såhär Transport, eller VVS och såna där grejer**. Men kommer man in här i [Solstad] och tänker sig att man ska bli lastbilschaufför och man går på typ [Toppskolan], ja då kanske, då är det åt andra hållet istället.

Frida: Men om en person som skulle ha... ja men som är **typisk Entreprenörskolanelev skulle gå in på Transportprogrammet på Lundholmen**. Då skulle det bli såhär: **vad gör hon här? Det syns ju att hon ska gå på Entreprenörskolan**. Alltså så. Och det är det som

även kan påverkas av amen vaddå, vad ska hon göra här? **Hon kan ju inte få smuts under naglarna. Alltså så.** Och det är ju det som... [...]

Frida: Och det är ju det som jag tycker är **väldigt synd. Att det påverkar så mycket** för att dom här, alltså **idealen som man "ska följa" när man väljer gymnasium,** [...] Även fast det är liksom inte hur du ser ut. Så kan det bli alltså väldigt mycket såhär **att du kan få svårare att komma in på skolan. Alltså inte komma in - antagning, utan komma in bland eleverna.**

[...] Felix: **Ja, man kommer inte känna sig hemma om man kommer till Entreprenörskolan och ser ut som en... alltså ja en sån här Lundholmenelev** (Toppskolan151006).

Utifrån logikperspektivet framstår utsagorna ovan som artikulationer av gymnasievalets klassmässiga sociala logik, alltså normer där vissa sorters elever sammankopplas med vissa skolor (jfr Lund, 2006; Dovemark & Holm, 2015). Detta tycks vara ett vanligt och sedimenterat sätt att tänka om gymnasievalet. Ett exempel utgörs av hur en "Lundholmenelev" artikuleras som en möjlig subjektsposition i Felix utsaga. Det anses självklart för Frida och Felix att samhällets normer griper in i hur differentieringen mellan skolor går till. Reglerna förefaller tydliga; du skall välja en viss skola om du ser ut på ett visst sätt eller har vissa preferenser och förutsättningar. Samtidigt ger Frida uttryck för att dessa normer är problematiska då de påverkar valet och det är troligt att hon avser hur normerna begränsar vilka reella val som är möjliga att göra. Det betyder bland annat att "komma in" inte enbart syftar på att få en formell plats på skolan utan kanske snarare handlar om hur svårt det kan vara att "passa in" om man är fel elev för en viss skola. Om vi återknyter till resonemangen ovan om hur fantasier får subjekten att "greppas" av logiker skulle man kunna säga att varats fantasmatiske logik ger subjekten argument för hur klassmässiga platser och positioner fördelas i samband med gymnasievalet.

"Vi är för dom rika"

Vilka typer av elever passar då in på vilka skolor och hur legitimeras denna uppdelning? Som framgått ovan talar eleverna på Toppskolan om Lundholmens elever som "bonniga" och en typisk Lundholmenelev åker EPA-traktor och röker, samt tar inte utbildning på allvar. Dessa elever beskriver Entreprenörskolan som fylld av elever med märkeskläder och statusmarkörer. Hos

eleverna på Förortsskolan i samma stad bekräftas dessa potentiella subjekspositioner men kompletteras med ”att man måste också vara smart”, vilket öppnar upp för Lundholmen som ett möjligt val för (vissa av) dessa elever. När Förortsskolans elever talar om Entreprenörskolan artikuleras emellertid även en annan dimension – nämligen att det inte bara är eleverna som väljer skolor, utan skolorna väljer också, eller åtminstone aktivt riktar sig till, elever med olika social bakgrund.

Emilija: Ja, men dom har en viss stil alltså, **alla har samma stil där borta [Entreprenörskolan].**

Emina: Alltså på deras flak stod det: **Vi är rika.**

[...]

Esmat: Sådär: Rikemansskola eller vaddå?

Emina: Ja, nej, **det stod nåt sånt här "Vi är för dom rika" eller nåt sånt där och då. Man märker ju.**

Elif: **Alltså dom känner sig ju jättepopulära för dom har allt dom vill ha.**

Emad: Alltså dom känner sig medvetna om att dom är **snoobbiga.**

Martin: Hur tänk, hur känns det då?

Ermad: Inte så bra. Alltså man tänker: **är jag tillräckligt bra för dom?**

Emilija **Det känns som att man inte kommer passa in där** (Förortsskolan 151005).

Den subjeksposition som artikuleras för Entreprenörskolan i citatet ovan betonar en homogen stil, där rikedom och status sammankopplas med självmedvetenhet och popularitet. ”Rikemansskolan” utestänger därmed Förortsskolans elever som betvivlar både sin förmåga och ”att man [...] kommer passa in där” (jfr Lundahl m fl, 2014 s. 174). Liknande självsorterande tankegångar är vanliga i flera av samtalen. Fabian, på Landsortsskolan beskriver på ett snarligt sätt hur gymnasievalet är villkorat av normer, positionsbestämningar och upplevda gränser, där fattigdom och skammen över en ”skit-

bil” kan räcka för att inte kunna gå på den skola en egentligen vill (jfr Sandell, 2007). Dessa artikulationer av gymnasievalet, sammankopplat med och beroende av ens existentiella samt ekonomiska villkor kan, menar jag, ses som delar av en politisk logik där frågan om social klass utmanar hegemoniska föreställningar om gymnasievalet som ett neutralt och a-politiskt sublimt objekt.

Fabian: Jag vet **en kille som ville söka** Nya skolan men... Han är väldigt såhär osäker, **jätteosäker**, men han ville inte åka med sin bil dit, för att **hans bil var en skitbil och alla hans kompisar hade sprillans nya BMW och Audi**. Så han vägrade att åka bil till skolan, och **det gjorde att han bytte** (Landsortsskolan 151109).

Varans logiker

Den tredje och sista logiktyp som (jag menar) strukturerar gymnasievalets diskursiva praktik i fokussamtalen har jag kallat för varans logiker. Dessa utgör exempel på hur talet och tänkandet om gymnasievalet är inbäddat i, påverkas av och måste förstås i relation till dess omgivande kontext, det vill säga relativt föreställningen om gymnasiet som en marknad (jfr Lundahl m fl, 2014). De innehållsliga logikerna bygger på en rad marknadsmässiga antaganden som t.ex. a) att gymnasievalet ses som en form av *köp*, där varans (utbildningens) marknadsvärde betonas; b) att eleven betraktas som *kund* och därmed ges vissa föregivna *rättigheter* relativt skolan som tillhandahåller varan utbildning; c) att skolan, men också elevsubjektet ses som ett *företag* som antas bli bättre i konkurrens med andra och som måste marknadsföras (jfr Foucault, 2008; Ball, 2007; Brown, 2015). På många sätt innebär dessa antaganden att syftet med utbildning översatts till produktion av *humankapital*, det vill säga nyttiga och effektiva elever som förväntas bidra till samhällets reproduktion (jfr. Beach & Dovemark, 2011; Ball, 2007). I nästa avsnitt presenteras hur eleverna förhåller sig till dessa premisser och processer.

”Att kunna ta plats”

I samtalen på Toppskolan diskuteras ivrigt frågor om hur man når framgång eller misslyckande i framtiden och åsikterna är ofta starka. När jag frågar vilken attityd man behöver ha för att lyckas med både gymnasieval och arbetsliv säger Filippa:

Jag tror att **om man ska lyckas så måste man vara väldigt ambitiös, man måste vara såhär framåtriktad, eller utåtriktad. Att man ska kunna... våga och inte vara för snäll. Alltså att kunna ta plats.** Jag tror att om man gör det, så kommer man **synas** mycket mer. Alltså **man kommer bli någon som har marknadsfört sig själv** (Toppskolan151019).

Det framgångsrika subjekt som artikuleras av Filippa är aktivt, synligt och säljande av sig självt. Hon gör också gällande att det är viktigt att våga konkurrera och ta för sig, samt att dessa egenskaper leder till att man blir någon som har "marknadsfört sig själv", som om individen vore ett företag. Detta självstyrande subjekt ligger nära Aylas tal om huruvida valet kommer att "gynna" henne, som jag tidigare diskuterat i termer av valets logik. Det går därmed att se denna nyttomaximerande och marknadsförande subjektsposition som en samartikulation av valets och varans logiker som stabiliserar både gymnasievalets och skolmarknadens sociala logiker. Det vinst-, investerings- och marknadsföringstänkande (jfr Lundahl m fl, 2014; Harling & Dahlstedt, 2017) som tar gestalt i dessa artikulationer kan tolkas som *fantasier* som kompenserar för sprickor i de sociala logikerna, och samtidigt skapar en slags fullkomlighet och harmonisk syntes eller helhet av skolmarknaden och gymnasievalet som ett sublimt objekt.

"Viktigast' så kanske"

Men varans och marknadens logiker samartikuleras inte bara med valets logik, utan också med varats logik, vilket gestaltas i samtalet som återges nedan. Här betonas *marknadsvärdet* av *den man är* såsom eleverna antar att skolorna tänker när de bygger sina rykten och sina *varumärken*. Fiona, på Toppskolan menar att eleverna på hennes skola uppfattas, och uppfattar sig själva som attraktiva för de kommunala gymnasieskolorna alltmedan Felix anser att detta också gäller för Entreprenörskolan.

Fiona: [...] alltså jag skulle säga att ganska **många kommunala skolor försöker dra åt sig typ, oss... då.** Genom att typ kanske fixa Macbooks på skolan, ge ut Ipads eller... Martin: Är ni **mer värdefulla** på nåt sätt, för dom kommunala skolorna?

Felix: Alltså det känns ju fel att säga, men på nåt sätt så...

Freya: **"Viktigast"** så kanske.

Felix: Alltså om man kollar såhär. **Om Entreprenörskolan skulle få välja jag tror dom skulle välja elever från Toppskolan. Alltså vi har det ju lättare för dom att hålla klasser, dom behöver inte tänka så mycket, dom behöver inte hålla på och jobba så mycket, alltså mot klassen utan dom kan jobba mer med utbildningen istället för att försöka, att dom ska sköta sig och så.** Men om man istället då tar såna en massa som inte är så **skötsamma ungar** som kanske inte som kanske har gått på en kommunal skola som inte är så bra. Och där dom inte har, där dom inte bryr sig om skolan och så. **Där är det ju oftast att dom hellre vill ha dom "finare" eleverna som är skötsamma och har bra betyg och så och som bryr sig om skolan.** Än att få dom som inte bryr sig om skolan, alltså. hur skulle det se ut om typ Entreprenörskolan då om man tar det som exempel igen. [...] **Om alla dom klasserna skulle vara kaosklasser där det skulle vara eleverna som inte sköter sig, som inte satsar på skolan, som bara skolkar och så. Då skulle ju Entreprenörskolans rykte sänkas direkt. Alltså då skulle det inte vara en fin skola längre.** (Toppskolan, 151006).

Den sociala varulogik som artikuleras i detta citat handlar om att eleven såsom en "kund" framstår som ett bättre eller sämre humankapital för gymnasieskolorna, främst beroende på om eleven "sköter sig" eller inte. Denna logik sammankopplas med varats logik där kategorin "skötsamma ungar" ses som mer värdefulla eller "viktigast" för skolorna som då antas kunna koncentrera sig på undervisningen istället för att hantera "kaosklasser" med inte så "skötsamma ungar [...] som inte satsar på skolan". Poängen med varulogiken är att med fel sorts elever skulle den populära "Entreprenörskolans rykte sänkas direkt". Eleverna beskriver alltså hur deras marknadsvärde såsom "skötsamma ungar" är högre än andras och hur de i den process som gymnasievalet utgör uppfattat det som att både kommunala skolor och Entreprenörskolan "skulle välja elever från Toppskolan" om de bara fick. Härigenom kan varans logiker ses som en delförklaring till gymnasievalets klassmässiga segregering. För eleverna tycks segregering vara en självklar konsekvens av marknadens logik och funktionssätt. Kanske är segregeringen också rimlig för de gymnasieskolor som uppfattar några elever som "viktigast". Samtidigt synliggörs också i citatet hur denna typ av klasssegregering och värdering av vilka elever som är "viktigast" inte görs helt förbehållslöst och explicit. Genom att hänvisa till hur Felix tror att skolorna skulle välja om de bara fick, kan man säga att han "vaccinerar" den tidigare utsagan om att "... det känns ju fel att säga, men ..." att de är "viktigast", dvs. han "flir-

tar” med den inte socialt accepterade idén om en hierarki av elevsubjekt, men förlägger ansvaret och mekanismerna för hierarkiseringen på skolan och på marknadens logik. Vaccinationen ligger i att förbehållet ”det känns ju fel att säga, men” både ursäktar ”viktigast”, men också gör att det låter sig sägas. En möjlig slutsats av detta är att behovet av vaccinationen synliggör en politisk logik som problematiserar hierarkier av typen ”viktigast” (jfr Berggren, 2012). Förenklat: det finns *bättre och sämre varor* och fantasin ger eleverna som talar förklaringar till, och försvar för vilka de är, samt för hur gymnasievalets sociala logiker fungerar. Uppdelningen av elevsubjekten i ”skötsamma” och ”inte skötsamma”, ”viktiga” och implicit ”mindre viktiga” legitimerar att de erbjuder olika framtider i olika skolor, såsom vinnare och förlorare, även om vi med hänvisning till vaccinationen ovan kan dra slutsatsen att den hierarkiska uppdelningen inte är fullständigt sedimenterad, eller inlagrad i elevernas föreställningsvärld.

Diskussion och slutsatser

Jag ska nu sammanfatta analysens huvudresultat, relatera detta till relevant forskning och presentera några tentativa slutsatser. Studiens syfte var att undersöka gymnasievalets logiker och dess diskursiva praktik utifrån analyser av fokussamtal med 56 elever i årskurs nio. Med stöd i logikperspektivet (Glynos & Howarth, 2007) har jag lyft fram tre innehållsliga logiker, vilka alla struktureras av såväl sociala, politiska som fantasmatiska logiker.

I logiktypen valets logiker artikuleras föreställningar om gymnasievalet som trivialt, oros- och hopp-skapande. Det utopiska hopp som iscensätts i ”fantasin om det fria valet” legitimerar och reproducerar gymnasievalet som ett sublimt objekt, alltså som ett nästan heligt, a-politiskt och värdefullt löfte om en bättre framtid för alla (jfr Clarke, 2014). Valet kan också ses som en självteknologi med vars hjälp eleven förväntas förädla och förbättra sig, samt fullfölja sin individualitet och därmed formas till ett aktivt och autonomt subjekt som själv förväntas skapa sin framtid (jfr Foucault, 1987/2003).

Social klass framträder som en central dimension för att förstå studiens andra empiriska logiktyp – varats logiker. Här artikuleras varats sociala klasslogik som fördelar subjekten mellan olika skolor beroende på elevens sociala bakgrund (jfr Ball, 2007, Dovemark & Holm, 2015). Normerna om vem som passar in på, och identifierar sig med vilken skola förefaller starka, men här artikuleras också en politisk logik som synliggör gymnasievalets politiska karaktär. Detta gör att gymnasievalet som ett sublimt objekt utmanas av elever som visar att social klass villkorar reella gymnasieval. Den

tredje logiktypen, varans logiker, artikuleras mot bakgrund av en rad antaganden om hur gymnasiemarknaden fungerar, där gymnasievalet ses som ett ”köp”, eleven som ”kund” och där såväl skolor som elever förväntas agera som ”företag” på en marknad (jfr Ball, 2007; Lund, 2006). Den sociala varulogik som artikuleras här betraktar eleverna som olika värdefullt ”humankapital”, i huvudsak kopplat till elevens sociala klasstillhörighet. Eleverna konstrueras som nyttomaximerande subjekt som investerar i och marknadsför sig själva och de greppas av denna sociala logik genom fantasier som legitimerar gymnasievalets sortering utifrån klass (jfr Lidström m fl, 2014; Lundahl m fl, 2014; Holm, 2013). Att systemet skapar vinnare och förlorare, där några ses sig som ”viktigast” framstår därmed som naturligt och närmast självklart (jfr Skeggs, 2012 s. 69).

Ett kompletterande sätt att tänka om dynamiken mellan valets, varats och varans logiker är i termer av en *dialektisk* modell som synliggör samspelet mellan de innehållsliga logikerna. Iscensättningen av valets logiker skulle då ses som en *tes* om framtiden som möjliggörs av gymnasievalets logiker där alla elevers framtider ter sig som gränslösa. Som jag visat i analysen motsägs denna framtidstes av varats logiker som betonar nuet och elevernas sociala och existentiella villkor, där gränser framstår som ytterst viktiga. Varats logiker skulle därmed kunna representera en *anti-tes* relativt valets logiker. För att systemet med gymnasieval skall kunna bestå och uppfattas som legitimt krävs därför varans logiker som utgör modellens *syntes*. Tack vare varans logiker kan motsägelser och konflikter i systemet neutraliseras vilket därmed stabiliserar gymnasievalets hegemoni. En viktig dimension i varans logiker som kan förklara att den framstår som neutral för eleverna är en av varulogikens nyliberala premisser. Statsvetaren Wendy Brown (2015) förklarar:

In neoliberalism, competition replaces the liberal emphasis on exchange as the fundamental principle and dynamic of the market. [...] Most importantly, equivalence is both the premise and the norm of exchange, while inequality is the premise and the outcome of competition. Consequently [...] inequality becomes legitimate, even normative, in every sphere (s.64).

Sammanfattningsvis pekar studiens resultat på att gymnasievalet iscensätts som ett sublimt objekt med förhoppningar om en lycklig framtid, men att valet också problematiseras och ifrågasätts av eleverna. I ljuset av analysen ovan, exempelvis hur en ”skitbil” kan omöjliggöra ett ”fritt gymnasieval”,

kan framtidslöften som artikuleras i konsensus av en politisk majoritet, flera forskare och de stora dagstidningarnas ledarsidor, kanske snarare ses som ”lögnen om gymnasievalet” (jfr DN, 2016). Genom sin upphöjda och inte ifrågasättbara karaktär riskerar det sublima objektet att befästa och legitimera den ojämlikhet som gymnasievalssystemet bidrar till att cementera (jfr Connell, 2013; Dovemark & Holm, 2015).

Studiens resultat har för det första lyft fram hur gymnasievalet snarare kan ses som en plikt än som ett val, för det andra att eleverna i studien inte väljer att bli någon annan, utan snarare mer av den en redan är, och för det tredje att gymnasievalet svårligen kan ses som ett fritt val för eleven som upplever att vissa skolor är reserverade för ”de rika”. För att gymnasievalet skall kunna legitimeras och bestå, krävs ett aktivt producerande av fantasier som täcker över de paradoxer, brister och sprickor som trots allt finns i det sublima objektets förmenta harmoni. Huvudnumret här görs av den fantasmatiske logikens sätt att *dölja spänningen mellan valfrihet och ojämlikhet*; att täcka över och förskjuta fokus från gymnasievalets tendens att förstärka en ojämlik differentiering, vilket skulle kunna ses som ”valfrihetens maskering av ojämlikhetens ideologi”. Härigenom görs det politiska i utbildningens göranden och effekter enbart till en fråga om individens förment ”fria” val, något som kanske framstår som rimligt i en tid som, för att tala med Dahlstedt (2007): ”allt mer har svängt från demokrati mot kapitalism som överordnad utbildningspolitisk princip” (s.35).

Slutligen är studien ett försök att utifrån elevers egna utsagor problematisera frågan om gymnasieval och att teoretisera relationerna mellan gymnasieval, sociala villkor och marknadsiering, alltså fenomen, praktiker och processer som når långt bortom denna undersöknings empiriska omfång, men som med fördel kan analyseras med stöd i logikperspektivet. Analysen har gett en inblick i hur ungdomar upplever sitt gymnasieval, något som bör vara relevant för såväl policyaktörer som för professionella i skolans värld.

Referenser

- Ball, Stephen J. (2007). *Education Plc: Understanding private sector participation in public sector*. New York, NY: Routledge.
- Ball, Stephen J., & Vincent, Carol (1998). 'I Heard It on the Grapevine': 'hot' knowledge and school choice. *British journal of Sociology of Education*, 19(3), 377-400.
- Beach, Dennis & Dovemark, Marianne (2011). Twelve years of upper-secondary education in Sweden: the beginnings of a neo-liberal policy hegemony?. *Educational Review*, 63(3), 313-327.
- Berggren, Kalle (2012). 'No homo': Straight inoculations and the queering of masculinity in Swedish hip hop. *Norma*, 7(01), 51-66.
- Bunar, Nihad (2013). Lokala skolmarknader och konkurrens. I Bunar & Sernhede, red: *Skolan och ojämlikhetens urbana geografi*. Göteborg: Daidalos.
- Brown, Wendy (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.
- Carlbaum, Sara (2012). Blir du anställningsbar lille/a vän? Diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasiereformer 1971-2011. (Doktorsavhandling, Umeå universitet).
- Clarke, Matthew (2014). The sublime objects of education policy: quality, equity and ideology. *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 35(4), 584-598.
- DN (2016). Erik Helmersson: Skolvalet ger inte segregation. *Ledare* 2016-10-06.
- Connell, Raewyn (2013). Why do market 'reforms' persistently increase inequality? *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 34(2), 279-285.
- Dahlstedt, Magnus (2007). I val (o) frihetens spår: Segregation, differentiering och två decennier av skolreformer. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 12(1), 20-38.
- Dovemark, Marianne, & Holm, Ann-Sofie (2015). Pedagogic identities for sale! Segregation and homogenization in Swedish upper secondary school. *British Journal of Sociology of Education*, 1-12.
- Gewirtz, Sharon, Ball, Stephen J., & Bowe, Richard (1995). *Markets, choice and equity in education*. Buckingham: Open University Press.
- Glynnos, Jason & Howarth, David (2007). *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. New York: Routledge.
- Forsberg, Håkan (2015). *Kampen om eleverna*. (Doktorsavhandling, Uppsala universitet).

- Foucault, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel (1987/2003). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Harling, Martin & Dahlstedt, Magnus (2017). Sälja, välja och svälja: En analys av skolval, marknadisering och gymnasieutbildningens logiker. *Utbildning & Demokrati*, 26(1), 159-171.
- Holm, Ann-Sofie (2013). A sea of options. *Nordic Studies in Education*, 33(4) s. 284-299.
- Johansson, Thomas & Hammarén, Nils (2010). Konsten att välja rätt spår: En studie av segregation, skolval och unga människors studieplaner. *Sociologisk forskning*, 51-71.
- Lidström, Lena, Holm, Ann-Sofie & Lundström, Ulf (2014). Maximising Opportunity and Minimising Risk? Young People's Upper Secondary School Choices in Swedish Quasi-Markets. *Young*, 22(1), 1-20.
- Lund, Stefan (2006). *Marknad och medborgare*. (Doktorsavhandling, Linnéuniversitetet).
- Lundahl, Lisbeth, Erixon Arreman, Inger, Holm, Ann-Sofie & Lundström, Ulf (2014). *Gymnasieskolan som marknad*. Umeå: Boréa.
- Lundin, Sverker (2008). Skolans matematik: en kritisk analys av den svenska skolmatematikens förhistoria, uppkomst och utveckling. (Doktorsavhandling, Uppsala universitet).
- Lundgren, Anna-Sofia (2012). Logikperspektivet – ett försök till analysmetod. *Kulturella Perspektiv*, 3-4): s 59-67.
- Olson, Maria & Dahlstedt, Magnus (2014). Medborgarskapande för ett nytt millennium: utbildning och medborgarfostran i 2000-talets Sverige. *Utbildning och Demokrati*, 23(2), 7-25.
- Palme, Mikael (2008). *Det kulturella kapitalet: Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988-2008* (Doktorsavhandling, Uppsala universitet).
- Rose, Nicholas (1995). *Psykologens blick I K. Hultqvist, & K. Petersson, (Red.) Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig problematik*. Stockholm: HLS.
- Sandell, Anna (2007). *Utbildningssegregation och självsortering. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. (Doktorsavhandling, Malmö Högskola).
- Silow Kallenberg, Kim (2016). *Gränsland: Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. (Doktorsavhandling, Södertörns högskola).
- Skeggs, Beverly (2012). Åter till frågan om respektabilitet. *Fronesis* 40-41, 64-83.

- SOU 2017:35 Samling för skolan. Nationell strategi för kunskap och likvärdighet (2017). Stockholm: Wolters Kluwers.
- Sörlin, Sverker, Gustafsson, Jan-Eric & Vlachos, Jonas (2016). Policyidéer för svensk skola: SNS Utbildningskommission.
- Terning, Maria (2016). Myter om gymnasieeleven. En diskursteoretisk studie av dominerande subjektpositioner i politiska texter 1990 – 2009. (Doktorsavhandling, Stockholms universitet).
- van Zanten, Agnes, & Kosunen, Sonja (2013). School choice research in five European countries: the circulation of Stephen Ball's concepts and interpretations. *London Review of Education*, 11(3), 239-255.
- Wang, Chia-Ling (2011). Power/Knowledge for Educational Theory: Stephen Ball and the Reception of Foucault. *Journal of Philosophy of Education*, 45 (1), 141-156.
- Žižek, Slavoj (1989). *The sublime object of ideology*. London: Verso.
- Vetenskapsrådet. (2016). Regler och riktlinjer för forskning (Hämtad 2016-11-08 från www.codex.vr.se).